

УДК 332.1:330.341.1:351

JEL Classification: R58, O25

DOI: <https://doi.org/10.64076/eecsr251030.03>

Удовенко О. М.,
молодший науковий співробітник,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного
потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України»,
Центр інновацій та технологічного розвитку, м. Київ

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТОК ВИСОКОПОТЕНЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ

Повномасштабна війна Росії проти України завдала безпрецедентних економічних збитків. За оцінкою Світового банку, станом на початок 2024 р. загальні втрати становили близько \$499 млрд [1]. Зруйновано понад 30% промислових об'єктів, критичну інфраструктуру, обмежено доступ до логістичних ланцюгів і людського капіталу. Особливо постраждали східні та південні регіони, що історично забезпечували понад 40% промислового ВВП країни. Традиційні підходи до реконструкції, зосереджені на фізичному відновленні активів, не гарантують стійкості. Натомість **інноваційна модель відбудови** базується на розвитку науково-технологічного потенціалу, цифровізації та формуванні регіональних екосистем, здатних генерувати нову додану вартість. У цьому контексті концепція **смарт-спеціалізації (Smart Specialisation Strategy, S3)** — ключовий інструмент ЄС, який передбачає виявлення унікальних конкурентних переваг регіонів і концентрацію ресурсів на їхньому розвитку [2]. Війна посилила структурні деформації української економіки: низький рівень інноваційності, дефіцит капіталу, втрату людського потенціалу. За даними Global Innovation Index (GII, 2022), Україна посіла 57 місце, втративши 8 позицій порівняно з 2021 р. [3]. Частка витрат на R&D становить лише 0,3% ВВП, що у 7 разів нижче середнього показника ЄС (2,2%) [4].

Основні виклики:

- **деградація промислової бази** у Донецькій та Луганській областях (втрата понад 70% потужностей);
- **відтік людського капіталу** — понад 6 млн осіб, зокрема науковців і висококваліфікованих фахівців;
- **слабка комерціалізація інновацій** — менше 5% наукових розробок переходять у виробництво [5].

Водночас західні регіони (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська області) демонструють ознаки економічної адаптації — зростання кількості релокованих підприємств, IT-компаній, стартапів та агропереробних підприємств.

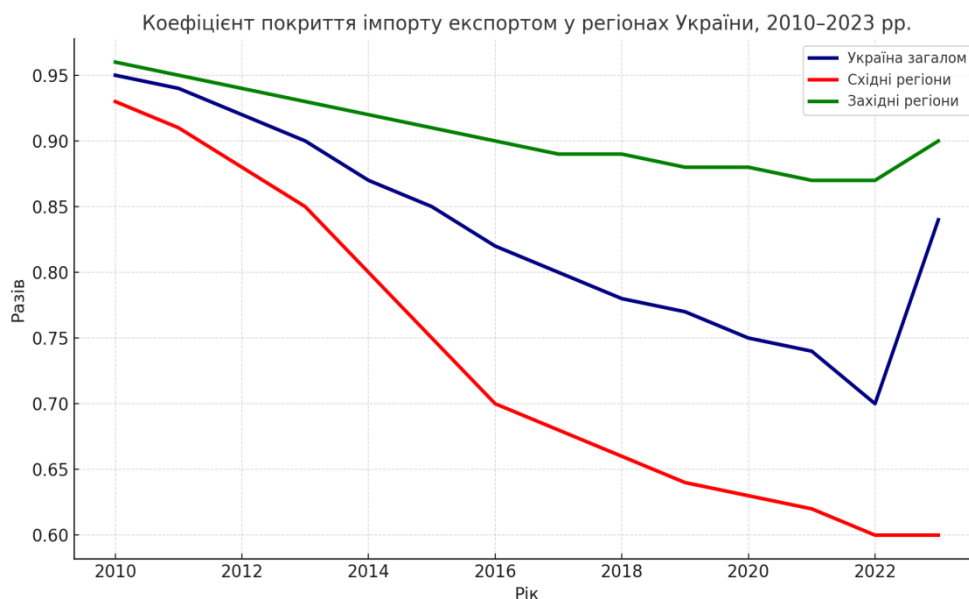

Рис. 1. Коефіцієнт покриття імпорту експортом у регіонах України, 2010–2023 рр. (разів)

Джерело: розраховано автором за даними НБУ [6].

З 2010 по 2023 рр. коефіцієнт покриття експорту імпортом знизився з 0,95 до 0,84, причому у східних регіонах — до 0,6, що свідчить про втрату зовнішньоекономічної стійкості. Сمارт-спеціалізація є механізмом переходу до інноваційно орієнтованого державного управління, заснованого на принципах партнерства між бізнесом, наукою та владою (модель "потрійної спіралі"). Смарт-спеціалізація – це стратегія ЄС, впроваджена з 2014 р., де регіони фокусуються на унікальних сильних сторонах (наприклад, Ірландія – IT та фармацевтика) [7]. В Україні S3 інтегровано до Державної стратегії регіонального розвитку до 2027 р., але реалізація слабка через брак координації [8]. Державне управління S3 передбачає: Виявлення пріоритетів через entrepreneurial discovery process (EDP) – залучення бізнесу, науки та влади. Розвиток кластерів: високопотенційні – IT (Київ, Харків), агро (Вінниця, Херсон). Інтеграцію з ЄС: доступ до фондів Horizon Europe (\$95 млрд на 2021–2027 рр.) [9]. За прикладом ЄС, де S3 підвищила ВВП регіонів на 5–10% [10], Україна може адаптувати модель для постконфліктного відновлення, фокусуючись на Military-Tech та кібербезпеці.

Високопотенційні кластери – об'єднання підприємств, науки та влади для інновацій (модель "потрійної спіралі") [12]. В Україні потенціал: IT-сектор (\$7,3 млрд експорту у 2023 р.), креативні індустрії [13].

Рекомендації:

- Створення регіональних інноваційних хабів (наприклад, у Харкові – Military-Tech кластер).

- Інтеграція з S3: для Донецької області – металургія з зеленими технологіями; для Львівської – IT та біотехнології.

В Україні концепцію S3 інтегровано в Державну стратегію регіонального розвитку до 2027 року, але рівень реалізації залишається низьким через недостатню координацію між центральними та регіональними інституціями.

Елементи управління S3 в Україні повинні включати:

1. **Entrepreneurial Discovery Process (EDP)** – системний діалог з підприємницьким сектором для виявлення реальних технологічних ніш.

2. **Регіональні офіси інновацій** – центри підтримки стартапів і кластерів на базі університетів.

3. **Інтеграцію з європейськими фондами** – Horizon Europe, Digital Europe, EUREKA.

4. **Цифровізацію управління** – моніторинг ефективності S3 через єдину національну платформу.

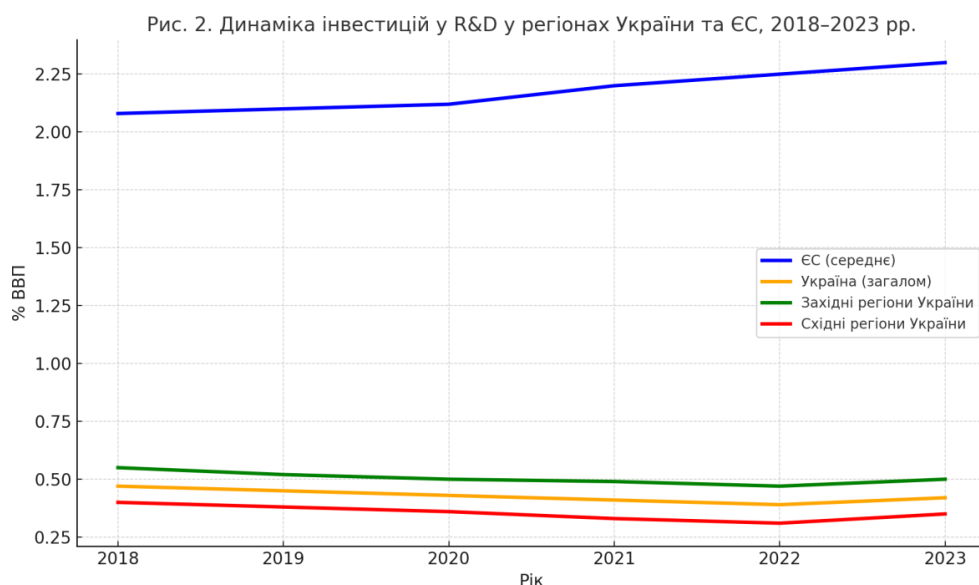

Рис. 2. Динаміка інвестицій у R&D у регіонах
України та ЄС, 2018–2023 рр. (% ВВП)

Джерело: Eurostat, Держстат України [11].

Середній рівень інвестицій у R&D в ЄС стабільний на рівні **2,3% ВВП**, тоді як в Україні – лише **0,3–0,5%**, що відображає глибоку структурну нерівність і потребу у фіскальних стимулах для бізнесу.

Кластерний підхід довів ефективність у післякризових економіках — зокрема у Фінляндії після кризи 1990-х і в Естонії після пандемії COVID-19. В Україні потенціал кластеризації формується навколо таких секторів:

Таблиця 1

Розподіл високопотенційних кластерів за регіонами України, 2023 р.

Сектор	Потенціал зростання	Приклади регіонів
ІТ та цифрові послуги	7,3 млрд \$ експорту (2023)	Київ, Львів, Дніпро
Агроінновації та переробка	до 20% ВВП регіонів	Вінницька, Полтавська, Житомирська обл.
Фармацевтика та біотехнології	зростання 12% на рік	Харківська, Київська обл.
Military-Tech та безпека	формування нового ринку	Харківська, Миколаївська обл.
Зелені технології	синергія з «Green Deal» ЄС	Донецька, Запорізька обл.

Джерело: UNDP [5].

Близько 40% інноваційних кластерів зосереджено у центральних і західних регіонах, тоді як схід вимагає цільової підтримки держави та релокації інноваційних потужностей.

Рекомендації щодо реалізації кластерної політики:

Ефективна кластерна політика є ключовим інструментом підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки, розвитку інноваційної екосистеми та інтеграції України у європейський економічний простір. З урахуванням сучасних викликів відновлення та структурної трансформації економіки, доцільним є реалізація таких заходів:

1. Створення Military-Tech кластерів у Харкові та Миколаєві.

До складу таких кластерів мають увійти підприємства оборонно-промислового комплексу, ІТ-компанії, інжинірингові фірми, університети та науково-дослідні інститути. Їхня діяльність має бути спрямована на розроблення технологій подвійного призначення, цифрових систем управління, безпілотних платформ і засобів кіберзахисту. Це дозволить сформувати потужний регіональний центр оборонних інновацій та забезпечити інтеграцію українських розробок у європейські оборонні програми.

2. Формування “зелених” металургійних кластерів у Донецькій та Запорізькій областях.

Метою таких кластерів є модернізація металургійного виробництва на засадах декарбонізації, впровадження водневих технологій, енергоефективності та замкнених циклів виробництва. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності української металургії в умовах дії Механізму вуглецевого коригування імпорту (СВАМ) та реалізації положень Європейського зеленого курсу (European Green Deal).

3. Інтеграція українських кластерів до Європейської платформи кластерного співробітництва (ЕССР).

Включення українських ініціатив до ЕССР забезпечить доступ до міжнародних партнерств, грантових програм (зокрема Horizon Europe, COSME+, Interreg

Europe) і технологічних альянсів. Для цього доцільно створити **Національний кластерний офіс України**, який виконуватиме функції координації, моніторингу та комунікації між учасниками національної кластерної системи та європейськими інституціями.

4. Запровадження механізмів державної підтримки кластерів.

Необхідно розробити цільові програми підтримки через державні гранти, пільгове кредитування та податкові стимули для учасників кластерів. Важливим напрямом є співфінансування створення інноваційних інфраструктур — лабораторій, центрів трансферу технологій, спільних дослідницьких платформ. Така підтримка сприятиме залученню приватних інвестицій та формуванню синергії між бізнесом, наукою і владою (трикутник знань "business–science–government").

5. Розвиток інноваційної інфраструктури та людського капіталу.

Реалізація кластерної політики повинна супроводжуватися інвестиціями у STEM-освіту, професійну підготовку кадрів для високотехнологічних галузей, створенням мережі технопарків, бізнес-інкубаторів і центрів компетенцій. Це забезпечить сталість кластерних ініціатив, підвищить рівень інноваційності економіки регіонів і сприятиме формуванню інтелектуального потенціалу відновлення України.

Реалізація інноваційної моделі повоєнного відновлення на засадах S3 передбачає:

- **перехід до економіки знань** та цифрової економіки; формування **мережевих партнерств університетів і бізнесу**;

- запровадження індикаторів інноваційної стійкості регіонів (Regional Innovation Resilience Index);

- досягнення 5–7% зростання ВВП до 2030 р. за умови координації політики та підтримки з боку ЄС.

Інноваційна модель повоєнної відбудови України повинна бути не лише механізмом відновлення зруйнованої інфраструктури, а й новим курсом державного управління, орієнтованою на інтелектуалізацію економіки. Смарт-спеціалізація виступає ключовим інструментом інтеграції науки, бізнесу та влади. Її поєднання з розвитком високопотенційних кластерів створює основу для сталого, інклюзивного та технологічно орієнтованого зростання.

Список використаних джерел

1. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 – February 2023 / World Bank, Government of Ukraine, European Commission, United Nations. — Washington, DC : World Bank, 2023. — Access mode: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf> (accessed 27.10.2025).

2. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII. — Київ : Верховна Рада України, 2015. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19> (дата звернення: 27.10.2025).
3. Global Innovation Index 2022: 15th Edition / Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, Lorena Rivera León, Sacha Wunsch-Vincent. — Geneva : World Intellectual Property Organization (WIPO), 2022. — 248 p. — ISBN 978-92-805-3432-0. — DOI: 10.34667/tind.46596. — Access mode: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-en-main-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf> (accessed 27.10.2025).
4. OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2025 / OECD. — Paris : OECD Publishing, 2025. — Access mode: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-science-technology-and-innovation-outlook_25186167.html (accessed 27.10.2025).
5. High-potential clusters in Ukraine [Електронний ресурс] / UNDP. — 2023. — Режим доступу: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/undp-study-uncovers-high-potential-economic-clusters-drive-ukraines-recovery> (дата звернення: 27.10.2025).
6. Зовнішня торгівля України 2023 [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Київ : НБУ, 2023. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/files/ES/Trade_u.pdf (дата звернення: 27.10.2025).
7. Сенченко В.В. Удовенко О.М. Державне управління інноваційним розвитком: досвід Ірландії. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції "Глобальні тенденції в економіці, фінансах та управлінні", м. Одеса, 30 вересня 2025 р). Research Europe, 2025. 150 с., С. 36-40, DOI: <https://doi.org/10.64076/eecsr250930> Режим доступу: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2025/10/re-30.09.2025.pdf> / (дата звернення: 27.10.2025).
8. Антонюк В.П. Потреба відбудови економіки регіонів України та роль смарт-спеціалізації в її забезпеченні. Вісник економічної науки України, 2024. № 1(46), С.150-159. DOI:[https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).150-159](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).150-159).
9. S3 Community of Practice [Електронний ресурс] / European Commission. — 2024. — Режим доступу: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/communities-and-networks/s3-community-of-practice_en (дата звернення: 27.10.2025).
10. R&D expenditure [Електронний ресурс] / Eurostat. — 2023. — Режим доступу: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=R&D_expenditure (дата звернення: 27.10.2025).
11. Витрати на наукові дослідження і розробки за видами економічної діяльності у 2023 році [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Київ : Держстат, 2023. — Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ni/rik/v_ed_ue.xlsx (дата звернення: 27.10.2025).

12. Шевченко Л.Г., Савостенко Т.О. Напрями запровадження інноваційних інструментів регіонального розвитку. — Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2021. — С. 161–163. — Режим доступу: https://palsg.nmu.org.ua/ua/PhD/%D0%9A%D0%B0%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5_%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B2%D0%B8%D0%B1_%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D1%96%D0%BD.pdf (дата звернення: 27.10.2025).

13. Біла І.С., Посна В.С., Шевченко О.О. Інноваційний розвиток як чинник повоєнної відбудови економіки України. Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. 2023. Том 8. № 1. С. 10–16. DOI: <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2023.8.1.10-16>. Режим доступу: <https://spne.ukma.edu.ua/article/view/289539> (дата звернення: 27.10.2025).